ЗА НЯКОИ ОТ ПРИЧИНИТЕ И ПРЕДПОСТАВКИТЕ, НАПРАВИЛИ ВЪЗМОЖЕН ИЗБОРА НА РУДОЛФ I ХАБСБУРГ ЗА КРАЛ НА ГЕРМАНИЯ ПРЕЗ 1273 г.

Николай Кънев

Както е добре известно, през 1273 г., за пръв път в историята на Германия, начело на тази най-голяма средноевропейска страна застава владетел от династията на Хабсбургите. С това се поставя началото на продължителния и в известна степен безпрецедентен възход на династията Хабсбурги[1], преплела тясно съдбата си с развитието на много от европейските държави и народи и управлявала в едно или друго време Германия, Австрия, Испания, Нидерландия, Португалия, Унгария, Чехия, по-голямата част от Италия, хърватските, словенските и словашките земи, Трансилвания и цяла редица други територии на стария континент, както и огромните испански и португалски владения в Новия свят, Африка и Азия.

През първата половина и средата на XIII в. обаче родът на Хабсбургите далеч не е изглеждал орисан да се възкачи на германския кралски престол и да се превърне в една от най-големите и известни европейски династии. Наистина през XII в. и първата половина на XIII в., Хабсбургите непрекъснато увеличават своето влияние и своите поземлени владения в югозападните райони на голямото южногерманско херцогство Швабия, в северозападните земи на днешна Швейцария и в Горен Елзас, притежавайки редица феодални имения, частни манастири и дори няколко отделни графства (Хабсбург, Мурбах, Аргау, Клетгау, Бриксгау, Кибург, Брайзгау и др.), но значението на рода в крайна сметка остава изцяло на регионално ниво. Въпреки че след средата на XIII в. Рудолф е най-влиятелният феодал в района между Боденското езеро и Шварцвалд, т.е. в Южна Швабия, Северна Швейцария и Горен Елзас[2], в никакъв случай Хабсбургите по това време не са били причислявани към най-висшата йерархична прослойка на аристокрацията в германското кралство и на Свещената Римска империя.

Когато през 1273 г. граф Рудолф IV фон Хабсбург е избран за германски крал под името Рудолф I, той е само един от десетките средно големи германски графове по това време, представител на второешелонната феодална аристокрация, като дори няма статута на принадлежащ към княжеското съсловие в тевтонското кралство. В Германия, още от X в. насетне, чак до началото на XIII в., в случаите на необходимост от избор на суверен, за германски крале са избирани само владетели на някое от най-големите първоначално племенни, а по-късно – вече териториални херцогства, които формират елита на немската феодална аристокрация. На този фон изборът на

Рудолф фон Хабсбург за крал, поне на пръв поглед, изглежда малко необичаен и не на място. Всъщност какви са причините за избора на държателя на едно от, общо взето, по-второстепенните германски феодални владения – графство Хабсбург – Рудолф – за крал на най-голямата държава на европейския континент?

Отговорът на въпроса защо един обикновен немски „военен" граф[3] е избран за крал на Германия и обяснението на този прецедент, би трябвало да се търси в няколко насоки. На първо място следва да се отчетат процесите, които променят из основи облика на немския аристократичен елит. За разлика от предходните столетия, когато в Германия съществува огромна дистанция и в известен смисъл дори пропаст между най-висшата прослойка на светската аристократична върхушка в лицето на превърналите се в териториални първоначално племенни херцози[4] и следващият ги в йерархично отношение ешелон на привилегирования елит, който условно може да бъде определен като „графски ешелон", в края на XII в. и през XIII в. постепенно тази дистанция започва да се скъсява, като за това съществуват редица обективни причини – упадъка на някои херцогски домове, фактическия разпад на отделни херцогства, като най-фрапиращ случай след средата на XIII в. е обширното южногерманско херцогство Швабия, процесите на подялба на територии между членовете на част от най-значимите княжески родове, довел до разделянето на такива големи териториални княжества, като например херцогство Бавария, херцогство Саксония, ландграфство Тюрингия, маркграфство Бранденбург и др.[5] В същото време част от германските графове, особено в западните и югозападните райони на кралството, които до този момент са били васали на някои от големите териториални херцози, чрез кралски дарения, чрез наследяване на владенията на отмрели родствени феодални линии или чрез удачни бракове, успяват значително да разширят своите земи и придобиват фактическа самостоятелност, макар и да не се числят към най-висшето съсловие на германските териториални князе[6]. Така през XIII в., на практика се оформя една по-цялостна и по-хомогенна върхушка на германската феодална аристокрация, а границата между т.нар. териториални князе, които единствено имат правото да участват в избора на крал и по-големите графове от така да се каже втория ешелон на германската светска феодално-аристократична йерархия, без да изчезва напълно, се размива частично и като следствие това вече позволява възприемането на редица немски графски родове, като например тези на Хабсбург и Насау, за част от елита на германското кралство, въпреки че те нямат статута на имперски князе. Несъмнено в тази насока влияние оказват и процесите в най-западните части на кралството (т.е. в бившите територии от наследството на император Лотар, по своето развитие стоящи по-близо до картината, наблюдавана през тази епоха в северните и източните части на Франция), където повечето от формиралите се още през X и XI в. при разпада на Долна Лотарингия графства (например Холандия, Фландрия, Ено, Намюр, Лувен, Люксембург и др.) всъщност почти никак не се различават от териториалните владения с ранг на херцогства и по същество в по-голямата си част още през XII в. принадлежат към най-издигнатата и най-високопоставена прослойка на князете в кралство Германия. Не случайно, в самите същински немски земи, най-явно процесът на издигане на

отделни графове и доближаването им до върхушката на т. нар. имперски князе, е виден в рейнските области и в швабско-франконските земи, т.е. в територии, където традиционно доминират някои от най-влиятелните църковни князе в Германия.

Несъмнено би следвало да се вземе предвид и обстоятелството, че през първата половина и средата на XIII в. и особено през периода 1254–1273 г., който в историографията обичайно е определян като Magnum interregnum (т.е. Велико или Голямо междуцарствие), на германските феодали им се налага все по-малко да се съобразяват с непрекъснато отслабващата кралска власт, която още при управлението на император Фридрих II Хоенщауфен (1212–1250 г.) е принудена да прави все по-големи концесии и да дава нови и все по-значителни права и привилегии на немските князе и на феодалната аристокрация като съсловие и те на практика свикват на все по-голяма фактическа самостоятелност. Между 1198 г. и 1218 г. в Германия има фактическо двуцарствие и двама оспорващи властта си крале – Отон IV Брауншвайгски и Филип Швабски през 1198–1208 г. и съответно отново Отон IV и Фридрих II Хоенщауфен през 1211–1218 г., а след временното стабилизиране на управлението на Фридрих II, още от средата на 30-те години на XIII в. властта на последния се оспорва, като след 1246 г. германските феодали излъчват от средите си претенденти за трона, оспорващи правата на Фридрих II и на неговата династия[7]. В продължение на едно десетилетие и половина – между 1257 г. и 1272 г. – за короната на германски крал и на император на Свещената Римска империя спорят кралят на Кастилия Алфонсо X (1252–1284 г.) и братът на английския крал Хенри III (1216–1272 г.) и херцог на Корнуол Ричард Плантагенет, които търсейки подкрепа, щедро раздават права и привилегии на немските светски и църковни феодали. Всъщност през втората половина на XIII в. в Германия никой, а още по-малко аристократичната феодална прослойка, чийто елит има правото да участва в избора на крал, не желае силна кралска власт. По тази причина след 1254 г. и отстраняването на династията на Хоенщауфените, в германското кралство няма нужните предпоставки и най-вече обществени нагласи за избора на някой от традиционно най-силните и контролиращи значителни територии немски херцози за германски крал. Принципно погледнато, очевидно е, че през втората половина на XIII в. потенциалната сила и значение на всеки един евентуален германски крал (дължащ короната си единствено в резултат на избора, извършен от немските едри феодали) и съответно почиващите на тях негови възможности за активна политика и за реално подплатен стремеж да утвърди някаква по-значима роля на централната власт в кралството, в огромна степен зависят от собствените му територии, които той владее и контролира като личен домен, т.е. – практически – единствено от големината и от богатството на владенията, които е притежавал преди избора си за крал. От тази гледна точка, за голяма част от германската феодална аристокрация, изборът на някой от най-силните херцози в кралството за крал на Германия е нежелан, тъй като той предполага новоизбраният крал да разполага с един все пак сравнително по-голям ресурс и възможности за определена намеса в делата на немските светски и църковни князе и феодали, които отдавна вече са свикнали с фактическата си почти пълна самостоятелност; и съответно напротив – изборът на сравнително по-

второстепенен феодал, какъвто например е един граф като Рудолф фон Хабсбург, би оставил кралската власт без особено голям ресурс и би следвало по никакъв начин да не застрашава самовластието на германските князе и феодали в собствените им владения. Един непритежаващ големи лични територии крал на Германия би следвало да зависи изцяло от подкрепата на князете и въобще на феодалното съсловие в кралството и следователно той би трябвало по никакъв начин да не накърнява интересите им, бидейки принуден да се задоволи единствено с положението на крал – фигурант, който царува, но реално не управлява. Що се отнася до изглеждащата на пръв поглед изгодна за интересите на немските феодали възможност за издигане на непритежаващ собствено влияние и собствен ресурс в Германия чуждестранен принц на кралския престол, то тя е дискредитирана, поне за момента, от събитията по времето на т. нар. Велико междуцарствие и борбите за короната на Свещената Римска империя между претендентите Ричард Корнуолски и Алфонс Кастилски, които нехаят за германските интереси и за нарастващите външни заплахи и дори до голяма степен легитимират проникването на чешкия крал Пшемисъл Отокар II в земите на немското кралство.

Разбира се, като фактор, оказал определено влияние за наличието на една като цяло съгласувана позиция на германските князе в последните години от третата четвърт на XIII в. и конкретно през 1273 г. относно избора на крал, не може да бъде пропуснато и рязкото засилване на Чехия през този период и преди всичко все по-нарастващото и агресивно вмешателство на чешките крале от династията на Пшемисловичите и най-вече на крал Пшемисъл Отокар II (1253–1278 г.) в делата на отслабващото и изпаднало в състояние на фактически пълна децентрализация германско кралство. Още през 1250 г. войските на чешкия крал Вацлав I (1230–1253 г.) заемат Австрия и така предопределят избора на Пшемисъл Отокар през 1251 г. за херцог на Австрия от съсловното събрание на херцогството[8]. Почти по същото време в борбата за наследството на Бабенбергите като силен конкурент на чешката кралска династия се намесва и династията на Арпадите, като сина на унгарския крал Бела IV (1235–1270 г.) – бъдещият крал на Унгария Ищван V (1270–1272 г.) – е коронясан за херцог на Щирия под името Щефан[9]. През 50-те години на XIII в. Пшемисъл Отокар II води ожесточена и продължителна борба за Щирия с Щефан и с Унгария, в която удържа категорична победа и към 1260 г. въпросното херцогство окончателно попада в ръцете на чешкия крал. През 1269 г., със съгласието на титулярния германски крал Рихард[10], под властта на краля на Чехия преминават и Каринтия и Крайна, а владенията на победоносния Пшемисъл Отокар II се разпростират на обширните територии от Лужице, Силезия и Карпатите на север чак до Адриатическо море на юг, превръщайки го в най-силния и могъщ монарх в цяла Средна Европа.

Все по-засилващата се чешка държава се превръща в съвсем реална заплаха на източната граница на Германия, като в края на 60-те и през 70-те години на XIII в. експанзията на Пшемисъл Отокар II в земи, които традиционно са считани за част от германското кралство и респективно – от Свещената Римска империя, вече съвсем еднозначно предизвиква и опасения, и неприязън сред немските феодали, които ни

най-малко не желаят присъствието на такъв силен и агресивен фактор, какъвто е чешкият крал. В началото на 70-те години на века и особено след като през 1272 г. германският трон официално вече е вакантен, Пшемисъл Отокар II не крие амбициите си, в качеството си на един от могъщите имперски князе, да бъде избран за крал на Германия и това несъмнено консолидира германската феодална аристокрация против него. Всякакво евентуално домогване на чешкия владетел към престола на немското кралство и към императорската корона, при конкретните исторически обстоятелства в този момент, обективно е неприемливо за интересите на германската феодална върхушка, която не желае да има един толкова силен и потенциално способен да ограничи самовластието и правата й сюзерен. Вярно е, че все пак един силен германски крал би могъл да възроди завоевателната политика към Италия и така привлекателния за немските феодали „италиански мираж", но в случая несъмнено е било твърде малко вероятно Пшемисъл Отокар II да стори това, тъй като принципно експанзията на чешкия владетел е насочена към немските земи и към околните на Чехия страни, вследствие на което той е в положението на перманентен конфликт с почти всички свои съседи. Очевидно е, че за феодалите в Германия е неизгодно да изберат за свой крал Пшемисъл Отокар II Чешки, тъй като с това биха рискували да понесат от една страна последиците на евентуална негова политика, насочена към засилване на централната власт и към разширяване на лично владените от него територии в кралството, а от друга страна – опасността да бъдат въвлечени във външни конфликти със съмнителни за самите тях изгоди.

При това положение, за германската аристокрация е необходимо да избере подходящ за интересите ѝ крал, който трябва да е такава фигура, че изборът му да е в състояние едновременно и да гарантира всички нейни дотогавашни придобивки, привилегии и фактическа териториална самостоятелност, и в същото време трайно да елиминира претенциите на Пшемисъл Отокар II и заплахата от страна на Чехия.

Несъмнено в това отношение граф Рудолф IV фон Хабсбург се явява една много подходяща кандидатура за трона и именно това накланя везните той да бъде избран за германски крал. На първо място собствените му владения са достатъчно ограничени по размер, за да не му позволяват да провежда собствена независима политика и освен това са концентрирани в определен регион на Германия – предимно в Горен Елзас и в Швейцария, което би означавало и липса на каквото и да е реално териториално присъствие на новоизбрания крал в почти всички райони на кралството. Така Рудолф би следвало да се намира изцяло в зависимост от светските и църковни князе и от аристокрацията. В този смисъл неговият избор по никакъв начин не поставя под съмнение децентрализацията на страната и не представлява заплаха за съществуващия ред и порядките в Германия и най-вече – за отдавна наложилата се самостоятелност на феодалната върхушка. Също така, положението, което е заемал граф Рудолф фон Хабсбург в йерархичната пирамида на германската аристокрация преди 1273 г. и избора си за крал, е било достатъчно издигнато, за да може той да бъде допустим кандидат за трона, но не и чак толкова високо, че да му позволи да се чувства част от съвсем тънката най-висша прослойка от елита на немското благородни-

чество и съответно да не изпитва определен естествен респект към съсловието на имперските князе.

На второ място, Рудолф фон Хабсбург е подходяща кандидатура за немски крал и с оглед предстоящата борба с чешкия владетел Пшемисъл Отокар II. Рудолф се ползва с реномето на авторитетен и опитен военачалник. Зад гърба му са почти четири десетилетия натрупан военен опит, като кариерата му на войн и пълководец е започнала още по времето на император Фридрих II Хоенщауфен с участието му в кампаниите в Италия. Ползва се с несъмнена лична популярност в Германия и освен със славата на човек храбър, разумен и опитен във военните дела, симпатии печели и с високия си ръст, с гордата си и внушителна осанка и с приветливото си и непринудено държание[11]. Популярността му и притежаваните от него лични качества в това отношение биха му позволили успешно да поведе борбата против чешкия крал Пшемисъл Отокар II и да се справи с външните предизвикателства и опасности за Германия в този конкретен момент, като оглави обединените сили на немските князе и феодали, без в същото време да представлява заплаха за последните, тъй като не разполага с достатъчен собствен военен ресурс и е изцяло зависим от подкрепата им. С други думи, благодарение на тази подкрепа, Рудолф ще може да разчита на успех в неизбежния конфликт с чешкия крал, но след това би следвало да се задоволи с положението на фигурант и крал, който царува, но не управлява, тъй като въпросната подкрепа може да бъде оттеглена по всяко време, ако князете и феодалите в кралството решат, че това им е изгодно или че водената от кралската власт политика накърнява интересите им.

Несъмнено графът на Хабсбург е изключително подходяща кандидатура за кралската корона с оглед на съществуващите политически реалности в Германия към 1273 г. Освен всичко посочено по-горе, в негова полза са дори и други такива иначе второстепенни фактори, като например възрастта му и фамилно-брачните връзки на неговия род. Рудолф е роден през 1218 г. и през 1273 г. е на цели петдесет и пет години[12] – една доста почтена възраст за тази епоха, а това би предполагало, освен наличието на такива лични характеристики като зрелост и опит, и също така едно евентуално по-краткотрайно заемане на престола и съответно – по-ограничени възможности за утвърждаване властта на неговия род и за създаване на кралска династия, а следователно – и перспективата за вероятен нов скорошен избор на върховен суверен, което не е никак маловажно в условията на окончателно утвърждаване на изборния характер на германската кралска корона. Що се отнася до фамилно-брачните връзки на рода Хабсбург до този момент, те като цяло са концентрирани в районите на Швабия и Горен Елзас[13] и влиятелните фамилии от местната феодална аристокрация, т.е. те са с такива благороднически родове, които подобно на самите Хабсбурги, са от втория ешелон на германския аристократичен елит и не принадлежат към затворената група на държавните князе в кралството[14]. На практика това, обаче, означава, че граф Рудолф фон Хабсбург не е пряко обвързан с интересите на никой от най-едрите князе в държавата, а в този конкретен исторически момент, с оглед конюнктурата в Германия към 1272–1273 г., това е несъмнен плюс за кандидатурата му за крал на страната.

През септември 1273 г., на събранието на немските князе-избиратели във Франкфурт на Майн, Рудолф фон Хабсбург единодушно е избран за нов крал на Германия, а един месец по-късно – в края на октомври – е коронясан заедно със съпругата си в Аахен[15]. Изборът му е посрещнат с въодушевление в страната, а всеобщата подкрепа на която се радва след избора си, му позволява през 1274–1278 г. да ликвидира заплахата от страна на чешкия крал, който губи както всичките си завоевания, така и живота си (в битката при Мархфелд през 1278 г.), а херцогствата Австрия, Щирия и Крайна преминават във владение на Рудолф, с което се поставя началото на могъществото на династията на Хабсбургите.

В крайна сметка, изборът на Рудолф I Хабсбург за немски крал през 1273 г. е резултат на преплитането на редица обективни фактори от най-различно естество, свързани със съществуващите процеси и закономерности в политическото и в социалното развитие на Германия през тази епоха – от една страна, и от друга – с подходящите лични качества и благоприятните конкретни дадености по отношение на общественото положение, силата и влиянието и формално-йерархичния статус на точно този кандидат за кралската корона. Безспорно е обаче, че историческото значение на този избор е много голямо, тъй като с него започва забележителният възход на Хабсбургите – несъмнено една от най-важните и играещи най-значима роля европейски династии през следващите седем века.

БЕЛЕЖКИ

[1] Сред съществуващата в историографията многобройна литература, посветена на династията на Хабсбургите, могат да се посочат цяла редица заглавия като например **Wandruszka, A.** Das Haus Habsburg. Die Geschichte einer europäischen Dynastie, Herder, Wien – Freiburg – Basel, 1989; Die Habsburger. Ein biographisches Lexikon. Herausgegeben von Brigitte Hamann, Wien, 1988; **Gonda, I., E. Niederhauser.** Die Habsburger. Ein europäisches Phänomen, Budapest, 1983; **Bèrenger, J.** Histoire de l'empire des Habsburg, 1273–1918, Paris, 1990; **McGuigan, D. C.** Familie Habsburg 1273–1918, München, 1966; **Мишев, Р.** История на Австро-Унгария, В. Търново, 2005 и др. Възможно най-достъпна на български език информация за произхода на името на династията, свързано със замъка Хабсбург, построен през 1020 г. край Бруг, в областта Ааргау в северозападна Швейцария, вж. при **Мишев, Р.** Цит. съч., с. 24.

[2] Вж. **Рыжов, К.** Все монархии мира. Западная Европа, М., 2001, с. 308.

[3] Във връзка с положението на Рудолф фон Хабсбург през 1273 г., получил новината за своя избор за германски крал в полевия лагер пред Базел, проф. Радослав Мишев удачно изтъква, че „в случая историята е благосклонна и дава шанс на Рудолф, намиращ се тогава по думите на Шилер „в безпътицата на един военен граф" – типична съдба за много немски благородници от тази епоха. По такъв начин един елзаски благородник има възможност да се домогва да кайзерската корона и успешно експлоатира новите си по-силни позиции, за да прониква в Австрия, Щирия и Каринтия". Вж. **Мишев, Р.** Цит. съч., с. 26.

[4] Към тях следва да бъдат причислени и най-силните и ползващи се със значителна самостоятелност маркграфове и ландграфове, като напр. ландграфовете на Тюрингия, маркграфовете на Бранденбург и Нордмарк и маркграфовете на Австрия.

[5] Така например, още през 1252 г. Анхалт се дели на три части, а през 1253 г. такова значимо херцогство, каквото е Бавария, също е разделено на две – Горна и Долна Бавария. През 1260 г. най-голямото немско херцогство Саксония се разделя на херцогство Сакс-Лауенбург и херцогство Сакс-Витенберг, през 1264 г. от ландграфство Тюрингия се отделя новосъздаденото ландграфство Хесен, а през 1266 г. маркграфство Бранденбург също е разделено на две части – Бранденбург-Щендал и Бранденбург-Залцведел. Сред по-интересните трудове, които могат да бъдат посочени за развитието на средновековна Германия през епохата на утвърждаване на териториалните княжества, вж. напр. **Thompson, J. W.** Feudal Germany, Vol. II, New York, 1928.

[6] Типичен пример за това са именно Хабсбургите, които през XII–XIII в. увеличават значително земите си, присъединявайки към тях нови територии в Елзас, Швабия и северозападната част на днешна Швейцария, включително и цели графства като Клетгау и Брайзгау. За началния период от издигането на рода на Хабсбургите вж. например Die Habsburger ..., S. 7–9; **Мишев, Р.**, цит. съч., с. 24–26.

[7] Първоначално през 1246 г. за крал на Германия в противовес на Фридрих II е избран ландграфът на Тюрингия Хайнрих Распе, а след него – и графът на Холандия и Зеландия Вилхелм, който се кичи с короната на германски крал от 1247 г. до 1256 г. Максимално достъпна хронология на германските крале през XIII в. вж. напр. в енциклопедията Larousse, т. I, С., 1999, с. 169.

[8] През 1246 г., със смъртта на херцог Фридрих II (1230–1246 г.), известен с прозвището Смелия или Свадливия, се прекратява династията Бабенберг, владяла Австрия през цялото й дотогавашно съществуване, т.е. почти три века – от 976 г. до 1246 г. До 1250 г. Австрия се управлява от назначен от император Фридрих II Хоенщауфен кралски наместник, а претенциите си за властта и титлата на австрийски херцог си оспорват двамата последователни съпрузи на племенницата на последния херцог от рода Бабенберг Гертруде Австрийска – чешкият принц Владислав (син на крал Вацлав I) и баденският маркграф Херман VI, който е отстранен от войските на Вацлав I през 1250 г., наложили Пшемисъл Отокар за управител на Австрия. Легитимността на претенциите на последния са осигурени по две линии – като наследник на брат си Владислав (който е признат от австрийското съсловно събрание за следващ херцог, но почива през 1247 г.) и най-вече – чрез брака с Маргрете фон Бабенберг – сестра на херцог Фридрих II – през 1252 г. Стремежът на чешките Пшемисловичи към разбирателство с австрийските съсловия, в съчетание с техните сила, политическо влияние и богатство, са решаващи за избора на Пшемисъл Отокар за австрийски херцог от местния ландтаг през 1251 г.

[9] В ср. на XIII в. наследството на Бабенбергите е вече далеч по-обширно от земите на самото херцогство Австрия. Още през 1192 г. австрийският херцог става и херцог на Щирия, а по-късно – в началото на следващото столетие – следва ново значително разширение в южна посока – най-вече с присъединяването на Крайна от Фридрих II Бабенберг. Вж. напр. **Мишев, Р.** Цит. съч., с. 28–29.

[10] Т.е. на Ричард Корнуолски, който до 1272 г. номинално се води крал на Германия.

[11] Вж. **Рыжов, К.** Цит. съч., с. 308–309.

[12] Вж. **Рыжов, К.** Цит. съч., с. 308.

[13] Вж. **Мишев, Р.** Цит. съч., с. 25.

[14] Самият Рудолф е женен за дъщерята на граф Буркхард III фон Хоенберг – Гертруде. Вж. **Рыжов, К.** Цит. съч., с. 308.

[15] Вж. **Мишев, Р.** Цит. съч., с. 26; **Рыжов, К.** Цит. съч., с. 308–309.